

Ирена Савицка, **Фонетските проблеми во ареалната, превод од полски В. Ладроска лингвистика (врз основа на јазичната ситуација во југоисточна Европа)**, превод од полски В. Лаброска. – Скопје: МАНУ, 2014. – 134 с.

Во 2014 година во издание на Македонската академија на науките и уметностите, излезе од печат книгата *Фонетските проблеми во ареалната лингвистика (врз основа на јазичната ситуација во југоисточна Европа)*. Оваа најнова книга од Ирена Савицка е проширена и преработена верзија на нејзината книга објавена на литвански јазик со наслов *Arealinės fonetikos (fonétinės geografijos) įvadas*¹, и прва монографија на македонски јазик којашто третира фонетска проблематика од ареален аспект. Македонската наука за јазикот, и покрај големата продукција на научни трудови, има недостаток од научна литература во областа на фонетиката и фонологијата. Токму затоа, ангажманите на Ирена Савицка и во изработката на фонологијата на македонскиот стандарден јазик и во обучувањето на кадри кои се занимаваат со македонска фонетика, и во конкретниов случај со изработка на труд којшто меѓу другото ги третира фонетските особености на македонскиот јазик во балкански и во поширок европски контекст, е навистина за поздравување. Цел овој труд ќе останеше нереализиран без несебичната поддршка на Зузана Тополињска и Центарот за ареална лингвистика при Македонската академија на науките и уметностите од Скопје.

Книгата се состои од два дела. Првиот дел е со наслов *Ареална лингвистика* (с. 9–40), а вториот со наслов *Ареална фонетика* (с. 41–122). Ќе ги претставам деловите со ред.

Споредувањето на јазиците чии почетоци датираат во плодниот 19 век и во работата на компаративистите и младограматичарите, е еден од методите за класификација на јазиците којшто честопати ги доведувал лингвистите во заблуда во поглед на сродноста на јазиците и критериумите според кои се определува таа сродност. Ирена Савицка преку делот насловен како *Видови класификација на јазиците* (с. 9–15), а потоа и поднасловите *Генетска класификација* (10–13), *Типолошка класификација* (с. 13–14), *Географска класификација* (с. 14–15) во оваа своја најнова монографија дава богат преглед на класификациите кои постојат во европската лингвистика и кои со помал или со поголем успех успеваат да ги прикажат меѓусебно сродните јазици. Тука, нагласува авторката, лингвистите се соочувале со бројни дилеми кои и денес не можат да се решат со помош на цврсти лингвистички

¹ I. Sawicka, *Arealinės fonetikos (fonétinės geografijos) įvadas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007, 150 p. [= Bibliotheca Salensis, 3].

критериуми, а тоа е прашањето кои идиоми се одделни јазици, а кои само дијалекти на друг јазик, прашање кое и денес повеќе бара социолингвистички пристап отколку чисто лингвистички. Делот посветен на *Географска класификација на јазиците. Ареална поделба на Европа* (с. 15–22) е всушност опис на најмладата класификација на јазиците којашто како критериум го има контактот на јазиците односно јазичната интерференција како резултат на која се образуваат јазични лиги или јазични сојузи. Опишувајќи ги досега класифицираните јазични лиги како што се викиншка, литорална, пејпуска, рокитничка, дунавска и други, Савицка поподробно се задржува на балканската јазична лига којашто, од сите претходно наведени лиги, има најмногу право да се нарекува лига бидејќи се базира на сличности кои се сретнуваат во сите јазици и како што истакнува Савицка: „Балканската јазична лига не е само класичен пример на јазична лига, но е најјразита и апсолутно без конкуренција“ (с. 23). Но, кои се сличностите кои балканолозите уште во 19 век ги откриле како заеднички за јазиците на Балканот? Тоа е список на заеднички морфосинтаксички особености односно исти семантички категории кои се граматикализирани во јазиците од центарот на балканската лига, а само делумно присутни на нејзината периферија и кои во оваа монографија се претставени во следните глави: *Балканската јазична лига* (с. 22–32), *Балканската лига како дифузно множество* (с. 32–37) и *Дијалектната хетерогеност на јазикот од аспект на неговата припадност на јазична лига* (с. 37–40). Ирена Савицка балканските карактеристики ги наведува детално, правејќи и табела во која прегледно се гледа степенот на застапеност на балканизмите во одделните јазици. Тие карактеристики се следниве: присуство на член, отсуство на падежна флексија, посесивна функција на кратката форма на личната замена за датив, удвојување на заменките во определениот предмет во акузатив и датив, проклитизација на глаголските и на заменските клитики, аналитичко образување на категоријата степен кај придавките, отсуство на инфинитив, создавање идно време со глаголот *сака* и други особености.

Но, како стои балканската јазична лига во поглед на фонетиката? Ова е прашање на кое никој од балканолозите во претходните истражувања не се осврнал подетално. Токму таква анализа на балканската јазична лига од фонетски аспект ни дава Савицка во вториот дел од оваа монографија насловен како *Ареална фонетика* (с. 41–122). Овој дел којшто претставува централниот дел на монографијата и опфаќа околу осумдесетина страни претставува компаративна анализа на фонетските особености на балканските јазици и на синхрониски и на дијахрониски план, и на стандардно и на дијалектно рамниште со споредби со другите словенски и европски јазици од кои можеме да следиме еден широк дијапазон на фонетски особености и промени. За ваков

тип на монографија треба да се истакне дека авторот има моќ сите работи да ги претстави погледнато одозгора, од една перспектива на вистински лингвист, со широки познавања на дадената проблематика не само на еден регион туку и пошироко, а тоа многу мајсторски го прави Ирена Савицка во својата најнова монографија. Нејзините споредби на фонетски план изобилуваат со примери од повеќе европски јазици како што се шпанскиот, португалскиот, италијанскиот, потоа неиндоевропските јазици, како што е турскиот, споредби на сите словенски и балкански јазици и на дијахрониско и на синхрониско рамниште, и денес и како пресек во некој историски пресуден период, а сето тоа е можно да излезе како труд само од перото на еден врвен фонетичар и фонолог како што е Ирена Савицка.

Ќе се задржам поконкретно на овој дел: тука ги среќаваме следните наслови: 1) *Фонетска конвергенција* (с. 41–43); 2) *Некои простори во Европа што се разликуваат од фонетска гледна точка* (с. 43–76) со поднасловите: а) *Источнобалканскиот фонетски простор* (с. 44–51); б) *Фонетскиот центар на балканската лига* (с. 51–53); в) *Средоземноморскиот фонетски појас* (с. 53–61); г) *Носното шва* (с. 61–68); д) *Групите ND* (с. 68–76); е) *Хетерогеноста на јазикот од гледна точка на уделот во фонетската лига* (с. 76–77); потоа третиот наслов: 3. *Семејства, типови и јазични лиги – словенска фонетика* (с. 77–103), со поднасловите: а) *Словенска палаталност* (с. 80–83); б) *Консонантност* (с. 83–99); в) *Фонетската поделба на словенскиот јазичен свет* (с. 99–103) и последниот наслов: 4) *Слововни модели – центар и периферија на Европа* (с. 103–123). На крајот следува заклучок (с. 123–128) и список само на цитираната литература (с. 129–133) бидејќи тој список би бил огромен доколку авторката ги наведувала сите библиографски единици од кои ги црпела своите знаења.

Што содржи овој дел од монографијата? Ќе ја цитирам авторката за да се сфати цела тежина на проблемот на описот на фонетските ареални особености:

Фонетската конвергенција се развива на малку поинаков начин отколку граматичката. Во двата случаи објект на интерференцијата е формата, но во случајот на граматичките карактеристики зад формата стои функција, благодарение на што дадената форма полесно се стабилизира (с. 41).

Понатаму авторката ги изделува особеностите според кои можеме да ја дефинираме балканската јазична лига на фонетско рамниште. Постојат неколку битни заеднички карактеристики, а тоа се: исчезнување на /x/, мешање на африкатите, ограничено количество на палатални фонеме, тежнеење да се стабилизира зборовниот акцент на трите крајни слога од зборот, специјални

појави поврзани со функционирање на групи од типот ND (групи од наза-лен сонант и оклузив) и D (оклузив), висока фреквенција на групите VV (вокал + вокал), ограничено санди, ограничување на геминацијата, присуство на долги самогласнички фонеме, проклитизација на кратките заменски форми. Анализирајќи ги сите овие особености одделно и со помош на експериментални методи секаде каде што има авторката погоден материјал, Савицка дава нов приод на балканската јазична лига од фонетски аспект и како централен нејзин дел таа го определува просторот од југозападна Македонија каде што македонскиот јазик се допира со албанскиот и со грчкиот со кои ги споделува суштинските балкански фонетски особености. Зошто токму овој регион? Затоа што на тој простор имало навистина низ вековите интензивна интерференција која резултирала со конвергентни фонетски процеси од кои ќе ги истакнеме следниве: мал број смекнати согласки, ликвидација на меки-те опструенти преку мешање со африкатите, отсутството на редуција на неакцентираниите самогласки, исчезнувањето на /x/, неприсуството на два исти гласа едно до друго, односно геминати, изразита тенденција за стабилизирање на акцентот на антепенултима или пенултима што во македонските говори веќе е завршен процес со мали исклучоци, балканскиот тип на нерегуларно санди кое не е морфолошко туку фонетско, при што македонското и албанското гегиско санди се речиси идентични и друго. Вреди да се истакне дека бугарскиот јазик, иако е балкански на морфосинтаксичко ниво, на фонетско ниво прилично се разликува од македонскиот и со своето санди и со бројот на меки согласки, со типот на акцентот, со чување на геминати и други особености со кои е сроден со другите словенски јазици, но различен од македонскиот и од делови од српскиот кои според фонетските особености се типично балкански, а со тоа повеќе слични на западноевропските јазици отколку на другите словенски јазици. Овде ќе ја спомнеме и појавата на централизираната согласка односно шва која навистина ја нема во стандардниот македонски јазик, но затоа пак ја има во дијалектите, а процесите што историски се случувале во поглед на нејзиното појавување како секундарен глас сведочат за конвергентни влијанија од кои како резултат имаме и губење на двоврвните слогови. Во моделот на едноврвен слог правилото е дека последователноста на сегментите во слогот од гледна точка на нивната инхерентна сонорност (сила) не го нарушува текот на силата во слогот, кој ја претставува основата на акустичната дефиниција на слогот. Тоа правило, сепак, не се применува кај сите словенски јазици. Во дел од словенските јазици растот/падот на силата на падините на слогот не е степенест, туку е искршен. Балканската фонетска лига за разлика на пример, од полскиот, каде што има двоврвни слогови, ги елиминира позициите како *mgła*,

wiatr, łże, myśl, pieśń, па имаме *магла, ветар, лаже, мисла* (срп. *мисао*), *песна* (срп. *песма*), итн.

Ќе ги истакнам уште појавите на назално шва и на специфичноста на групите ND односно групите од назален сонант и оклузив кои во централниот балкански простор покажуваат специфики непознати за другите соседни јазици. Така, во грчките јужни дијалекти понеобразованите говорители не прават разлика меѓу D, ND или NT, како во примерите: *ton pono* acc.sg. ‘болка’ > [tombono], *ton ksero* ‘го знам тоа’ > [toŋgzero], [i porta] ‘врата’, acc.sg. [tin porta] > [tim porta] > [tim borta] и други примери. Интересна ситуација авторката констатира во албанските примери во кои има појава на неетимолошки преградни согласки по назалните сонанти: [amberika], [aspirind], [inderes], [rampor] и др. Не без поврзаност со овие појави е зачувувањето на назален изговор на старите словенски назали само пред оклузив и само на територијата на југозападните македонски дијалекти: [dambi/dəmbi], литературно [dabovi], [zambi/zəmbi] литературно [zabi], [pajaŋk] ‘пајак’, [goʎamb] ‘гулаб’, [grəŋdi] ‘гради’ итн. Има уште бројни интересни податоци во оваа книга, сите поткрепени со научни толкувања, за кои сум убедена дека ќе бидат вистински поттик за сите заинтересирани слависти и балканисти да ја имаат оваа книга како дел од својата библиотека.

Книгата изобилува со табели кои прикажуваат статистички некоја од јазичните појави која е предмет на анализа, било да се работи за балканските јазици или за словенските јазици. Поместени се и неколку карти на кои ни се дадени ареалите на протегање на јазичните особености.

На крајот, уште ќе истакнам дека со оваа најнова книга на Ирена Савицка, врвен фонетичар, фонолог и балканолог, славистиката и балканистиката се здобија со уште едно мошне значајно и уникатно дело од областа на ареалната фонетика, што претставува поттик за идни компаративни истражувања кои ќе се осврнат не само на типологијата на стандардните јазици, туку на споредбени анализи и на ареално, т.е. и на дијалектно рамниште и кои ќе овозможат откривање на патиштата на конвергенција меѓу јазиците.